

O cilju in zadnjem namenu. Sprašujemo se vedno: «Kam?», zakaj se ne vprašujemo: «Čemu?» Prav v tem vednem vpraševanju trdimo, da je naš cilj le pot, pot, ki morda ne neha. In še trdimo, da je vsak hip korak po poti, ki vodi v neznano, k zadnjemu namenu, ki ga ne poznamo. — Jaz pa sem se vprašal: «Čemu?» Obnemel sem in se spoznal, da sem se v dnu duše še vedno vpraševal: «Kam?»

Osnovna polarnost človekovega udejstvovanja je obsežena v bipolarnosti njegovega bistva. Pomen intelektualizma in spiritualizma. Pomen naturalizma in idealizma in še pomen Erosa in Logosa.

V relativnost resnice ne verujem. Verujem v stoobraznost njenega bistva, ki pa je nedvoumno. Resnica je ena.

Svoboda pesniškega ustvarjanja je odvisna od vzpona njegove moči. Čim bolj je pesnik močan, tem bolj svoboden je.

PISATELJ IN SOCIALNO NAROČILO

N. P R E O B R A Ž E N S K I J

Se predlanskim se je pohvalil B. Piljnjak emigrantskim pisateljem v Berlinu, da sovjetske cenzure ni tako težko ukaniti: «Dovolj je, da prične kdo povest z besedami: — Opevam krasni lik revolucije! — potem se lahko piše vse, kar se hoče.» A razmere so se že izpremenile. V septembru letos so bili izključeni iz Pisateljske zveze in dobili ukor za «nedopustno dejanje, ki meji na zločin zoper Sovjetsko državo» avtorji, ki so objavili svoje nove stvari v «inozemskih, belogardističnih založbah». Med temi grešniki je E. Zamjatin, starejši pisatelj, ki je močno vplival na mladino v formalnem pogledu, a ki sicer odklanja revolucijo. (Prim. njegove «pravljice» «Velikim otrokom» ter inkvizicijsko dramo «Grmade sv. Dominika».) Ž njim v družbi je A. Marienhof s svojim slikovitim, a strašno umazanim romanom «Ciniki», nadalje — kar je umljivo — «imažinisti» in futuristi, ki so takoj spočetka pomagali boljševikom rušiti «meščanstvo», sicer pa nasprotuje njih kult osebnosti komunističnemu izravnavanju; tretji v tej družbi obsojencev pa je baš Piljnjak, steber «sopotnikov», ki so navdušeno sprejeli revolucijo kot elementaren pojav, dasi sami niso postali komunisti. Leta 1920. je Piljnjak z ozirom na svoje prvo delo «Minulost» ponosno izjavil: «Izšlo je z dovoljenjem Državne založbe kot edina knjiga nekomunističnih povesti v tem letu». Letošnja

«Mahagonovina», ohlapna povest o nekdanjih tlačanskih umetnikih — mizarjih in sedanjih neprilikah po njih ustvarjene lepote, ne pomenja nove besede. Piljnjak je ostal, kakršen je bil. A sovjetski mesečniki so zavrnilo njegov rokopis in Pisateljjska zveza je označila povest kot «kleveto na Sovjetsko zvezo, strašno popačeno sliko naših razmer». Tako je stopila «Piljnjakova zadeva» v ospredje ogorčenega načelnega spora o proletarski književni kritiki in estetiki. V tem sporu se je končno veljavno oblikovala «teorija socialnega naročila», ki je značilna za komunistično miselnost in sedanje ruske literarne razmere. Nova, «zgodovinska, velika doba» zahteva novo «socialno pomembno» ustvarjanje. Zdaj ne gre pisati povesti, «ki bi lahko bile spisane tudi pred revolucijo». Književnost bi morala biti življenju vedno za petami, namestu tega pa po mnenju sovjetskih kritikov vedno zaostaja. «Proletariat SSSR ustvarja socialistično kulturo. Književnost bi torej imela dolžnost, podajati sliko proletariata, razreda-stvaritelja.» (V. Fritsche v «Pečatj i revoluciji», Moskva, septembra 1929.) To je vse, kar zahteva marksizem od umetnika. «Naš zgodovinski junak je množica.» (Buharin, ibd.) Zato je treba odklanjati vsake osebne, psihološke in ljubavne zgodbe kot času neprimerne. Tudi buržoazen roman od Balzaca dalje je vpošteval sodobne zahteve in se pogosto uveljavil brez ljubezni, ki je bila poprej obvezna: rodil se je protest zoper socialno krivico, in estetika dela samega je nadomestila erotično estetiko. Napačno je priporočati proletarskim pisateljem, naj se učé psihologije pri Tolstem in Dostojevskem. Najvestnejši realizem in najosebnejši impresionizem se ne krijeta s sedanjimi zahtevami. Novo ustvarjanje naj pokaže, kako se človek otresa preteklosti, se izpremeni sam pod novimi razmerami in po novem oblikuje svet. «Pravo razredno stališče ustvarjajo organske vezi umetnikove metode s strategijo delavskega razreda in boljševiške stranke v novem revolucijskem obdobju.» (Urednikov uvodnik, ibd.) Nova literatura se ne bo zanimala za osebno duševnost, ki so jo buržoazni pisatelji neupravičeno smatrali za samostojen in neumljiv «notranji svet». Materialist odklanja vse skrivnostne duševne vzroke «nepričakovanih» dejanj. Vzporedno z uspehi sovjetske državnosti bo ustvarila proletarska književnost različne literarne oblike: preroško, vezano na sedanost, a ne rožnato-sanjsko utopijo, filozofsko obrazno načelno poezijo, industrijski tehnični roman, mednarodni politični roman. Brez mrtvo-rojenega romantizma in suženjskega realizma bodo služile vse te literarne oblike tekočim nujnim zahtevam delavskega razreda. Proletariat potrebuje življenju sozvočno, aktivno, ne pa «lepo» nekoristno književnost. To je socialno naročilo, ki ga je upravičen staviti pisatelju proletariat, novi vladar, kakor je v svojem času naročal Louis XIV. Molièru nove komedije! sklepa avtoritativni

kritik P. Kogan (Ibd., januar—februar 1929. O njem piše Vera Inber v «Prostorčku pod solncem»: «Tudi sv. pismo je knjiga kakor vse druge. Lahko si mislimo, da bi izšla, če bi bila napisana v naših letih — v Državni založbi s Koganovo uvodno pripombo.») Tega dejanjskega stanja ne izpremeni ugovor drugega kritika V. Pereverzeva, ki mu ne ugaja «namiselni, imperativni» pomen izraza «naročilo»: rajši bi govoril o socialnem ukazu. Naročilo pogaša materialistične utemeljenosti. Zgodovinski razvoj daje prav kulturnim težnjam proletariata. «Zato ne naročamo ničesar. Gospodarji smo in ukazujemo le, naj poje oni, kdor utegne peti, nam potrebno pesem, ali pa naj molči, kdor je ne zna zapeti.» (Ibd., januar 1929.)

Samo V. Polonskij, ki je predlanskim načel to vprašanje z razpravo «Umetnik in družabni razredi» v «Novem miru» (september 1927), je tudi letos pogumno odklonil teorijo socialnega naročila. Smatra jo za ponesrečeno «metafizično» poizkušnjo skupine izobražencev, ki ne mara izgubiti svoje socialne samostojnosti, a bi obenem rada postala literarna zastopnica proletarskih teženj. Če bi bil umetnik zgolj obrtnik, delavec, ki izvršuje naročila sedanjega delodajalca, bi ostal osamljen. Proletariat ne potrebuje rokodelca, temveč sorodnega mu in bližnjega umetnika, ki bi človeštvu predočil razredno notranje življenje. A kje so notranje vezi med pisateljem in razredom, če govorimo o naročilu? Visoka umetnost, prava nadarjenost je vedno iskrena in ne prodaja svojega prepričanja. Odlični umetniki so često neusmiljeno napadali sodobne splošne nazore. Ali ni bil veliki Lev Tolstoj najboljšo izrazilo kmečkih teženj pred buržoazno revolucijo leta 1905.? Sam Lenin je priznal to. («Zoprno mi je pisariti za izobražence, te nikomur potrebne zajedalce, od katerih ničesar nikoli nismo in ne bomo imeli razen nepotrebne zmede . . . Že davno bi bil umrl od obupa in hrepenenja, če ne bi bilo na svetu njega — kmeta.» Tolstega pismo N. Strahovu v moskovskem «Novem miru», april 1926.) In vendar je bil Tolstoj — «graščak». Kako je torej izražal kmečko miselnost? Teoretiki socialnega naročila bi odgovorili: milijoni ruskih kmetov so Tolstemu dali naročilo. A tak odgovor, resno mišljen, bi pomenil samo metaforo ali pa napačen idealizem. Edino pravilno, marksistično tolmačenje tega dejstva bi sledilo samo iz analize Tolstega življenjske poti, po kateri je pisatelj došel do svojih socialno-političnih idealov. Umetnik more oblikovati svetovni nazor in umetnostno miselnost katerekoli socialne skupine samo tedaj, kadar sam deli njene težnje, kadar pomeni umetnikova zavest oseben izraz te skupinske zavesti. Rojenim proletarskim in kmečkim pisateljem ni treba graditi «zračnih mostov» do razreda, v katerem so zrasli. Niso naročeni obrtniki, temveč stanice skupnih možganov, «proletarski zvočnik naše občudovanja vredne dobe». Seveda bi bili zmožni sličnega pre-

rojenja le posamezni neproletarski, najbolj nadarjeni in proletariatu najbližji starejši pisatelji. A to ne pomeni, da bi bili zapisani poginū vsi drugi, ki se ne morejo otresti drugačne duševnosti. Tudi izobraženci lahko po svoje, slikovito, dasi ne po proletarsko slikajo revolucijo. Prav tako so delali pisatelji kmečkega rodu. Igrali bodo lahko veliko vlogo, če se bodo umeli iskreno približati revoluciji. Sedanja pestra skupina pisateljev «sopotnikov» bo tekom naravnega razvoja izločila desničarsko, protirevolucijsko krilo, ki bo deležno usode stare buržoazne literature. Sicer pa tudi najbolj levičarski sopotniki nikoli ne postanejo proletarci: udejstvovali se bodo po svoje, v duhu lastnega revolucijskega prepričanja. Torej ni govora o tem, da bi ustvarjali samo po naročilu delavskega razreda.» (Pečatj i revolucija 1929., januar-februar.)

V. Polonskij seveda ni naletel na umevanje. Zato je tudi odložil uredništvo mesečnika «Pečatj i revolucija». (Nadomestil ga je V. Fritsche.) Zavrnilo so ga številni kritiki: Gorbačov, Steinman, Zamoškin in drugi s Koganom na čelu. Ta je zapisal, da je lepa pravljica o pesnikovi neodvisnosti neumestna po desetletnih sovjetskih izkušnjah. Osebnega ustvarjanja sploh ni, samo v dobi romantičnega idealizma so pisali o vzvišenih «Apolonovih svečenikih». Med umetnikom in obrtnikom obstoji samo količinska, ne pa kakovostna razlika. Pojem «naročilo» ne vsebuje ničesar poniževalnega. Če so v začetku stradali in bili izžvižgani posamezni pozneje slavni pisatelji, to nikakor ne pomeni, da so v svoji sijajni osamljenosti polagoma za seboj potegnili uporno javnost. Delali so samo za bodočega gospodarja, za prihajajoči razred, in so sčasoma izpodrinili njih naročniki dotedanje stare odjemalce. Tudi politični revolucionarji so od kraja vodili brezprimeren boj in so bili žrtve, dokler ni zmágal oni, poprej malopomembni razred, ki jih je po dobljeni zmagi proslavil kot svoje voditelje. Torej se Polonskij zelo moti in je tudi napačno umeval Lenina v zadevi Leva Tolstega. V resnici je priznal Lenin, da je izražal Tolstoj samo težnje sanjave in pobožne kmečke večine, ki je molila ter pošiljala svoje prošnje v prestolico (dočim je posegala bojevita manjšina po orožju v boju zoper gosposko in vlado). Tolstoj je ostal do konca graščak in «skesan plemič», torej glasnik svojega razreda. V soglasju s starejšimi marksističnimi kritiki (Axelrodom i. dr.) je dokazal Fritsche, da je ustrezal Tolstoj samo naročilu onih plemiških krogov, ki so hoteli poravnati svoj dolg pred kmeti (ibid., 34). Če ustvari posameznik karkoli za javnost zanimivega, ustreže s tem — zavedno ali nezavedno — socialnemu naročilu. Vsi pisatelji so ustrezali socialnim zahtevam svoje dobe. To je izrazil Puškin z besedami: «Na slednji klic — odgovoriš.» V zboru sovjetskih književnikov se glasé različni, proletariatu bolj ali manj sorodni glasovi. Pantelejmon Romanov je v svojih «Ri-

bičih» opazil na kmetih samo stoletja staro duševno uboštvo. Fedin pa smatra v «Transwaalu» vaškega oderuha («kulaka») za edino kulturno silo. Ta pisatelja mislita na svoje socialno naročilo. A nič ne dé. Proletariat si zabeleži tudi njih opazovanja kot opomin. Vsekakor lahko mislijo samo kratkovidni, literarno zgodovino nepoznavajoči ljudje, da se bo sovjetska država vedno morala zadovoljiti s sedanjimi, manj nadarjenimi proletarskimi pesniki, dočim se bodo zanimali veliki pisatelji zgolj za «večna vprašanja». (I. Nusinov, *ibid.*, 38.) «Naročilo» v ožjem pomenu besede (slavnostna igra, ljudstvu namenjeno čtivo in podobno) zdaj itak ne igra prevelike vloge. A tudi neproletarski sopotniki hočejo, da bi jih čitali, in torej upoštevajo zahteve revolucijskih let. Naj torej služijo velikemu cilju, dokler ne zmaga komunizem po vsem svetu. V književnosti se zrcali razredni boj in odtod izvira spor o socialnem vprašanju. (Isti, 49, in Gorbačov *ibid.* 40). «Tovariš Polonskij si je zgradil hišo na pesku,» sklepa Steinman, «to pa je slab temelj, četudi ga priporočajo L e f i.» (*Ibid.*, 47.) Lef je kratica za «levo literarno fronto». «V globinah Lefa so tudi izumili, kolikor mi je znano, socialno naročilo», je zapisal Polonskij. («Novi mir», september 1927.) Zdaj pa se je Lef zelo potrudil dokazati pravovernost svojega marksizma in se odkrižati Polonskega. Nauk o izvenrazrednem, splošnočloveškem ustvarjanju, — izvaja v imenu Lefa O. Brik, — je koristen samo za pisatelje, ki ne marajo delati za proletariat, a ne smejo delati za njegove sovražnike. Slični avtorji ne marajo posezati v razredni boj in se rajši smatrajo za neki naraven zaklad. Tako se prepirajo svetovni trusti za sovjetske petrolejske vrelce, katerih obstoj ni odvisen od tega boja. Na sličen način si lastita buržoazija in proletariat, vsaka zase, Leonova, avtorja znanega «Tata» in kmečkega romana «Jazbeci», ali zatrjujejo nekateri kratkovidni marksisti: «Ne damo Bloka buržoaziji: spisal je ‚Dvanajst‘!» — Mi pa vemo, da ni ustvarjanja izven razrednega boja. Če se tega ne zaveda pisatelj sam, bo to namesto njega ugotovila kritika. Lefovci torej ogorčeno odklanjajo podtikanje Polonskega, glasom katerega sprejme obrtnik naročilo od vsakega, ki ga bo plačal. Prebedasto bi bilo misliti, da bi pričel Majakovskij v slučaju novega prevrata prav tako navdušeno opevati carja, kakor poje zdaj o revoluciji. Lefovcem sploh ni treba graditi mostov do revolucije, ker itak niso odtrgani od nje. Ni res, da bi bil lahko samo delavec, sin delavskih staršev, ideolog svojega razreda. Ne socialno poreklo, temveč socialni pomen umetnikovih nalog določa njegovo socialno pomembnost. («Peč. i rev.», *ibid.*, 25.)

Seveda se lefovem ni posrečilo oprati zamorca in dokazati svojo politično zanesljivost. Lef je doigral svojo vlogo. Fritsche, ki tako svari pred psihološkimi vplivi Tolstega in Dostojevskega, malo-

marno omenja, da «nikomur ne pride na misel pošiljati proletarske pisatelje v šolo k simbolistom ali ekspresionistom». (Ibd., september, 11.) V. Šklovskij in O. Brik, lefovski ideologa, sta kriva, ker sta pri iskanju oblike pozabila vsebino. Napačno je misliti, da služi oblikovanje dnevnih vprašanj zgolj «branju» in da more vsak poljuben pisatelj ustrezati proletariatu. Lefovci nočejo razumeti nujnosti organskih vezi med avtorjem in naročnikom. (Kogan, ibd., januar, 37.) Brez iskrene prepričanosti nima pisateljevo delo nikake prepričevalnosti, in samo na ta način so ustregli klasiki zahtevam sodobnikov. A Brikovo razmerje do revolucije se lahko označi z besedami: «izpolnil sem naročilo, prejel denarce, in zdaj vas ne briga, kaj bom počel ž njimi: zabil, dal za zgradbo nove cerkve ali pa si kupil Marksove spise.» (Nusinov, ibd., januar, 56.) Zato je ločila pravoverna kritika ovce od kozlov, kakor je priporočal tudi strpnejši Polonskij (gl. zg. 4). Črtala je imena desničarskih lefovcev, formalistov Šklovskega, Brika i. dr. iz «knjige naše dobe», ker bi morala sicer priznati veleizdajalske emigrante, Bunina i. dr. za najboljše sodobne umetnike. Proletariat ne potrebuje strokovnih delavcev, ki so mu prišli služiti zaradi pomanjkanja druge službe, a se trdovratno branijo, da bi se ogreli za socialistično stvarjanje. «Hippiusi (gospa Merežkovska) in Bunini so že odložili svojo nadrazredno krinko, ker je brez pomena. Socialno nasprotje je postalo preočitno. Odkrito izjavljajo: mi hočemo razkošnih vil, graščin, kot pse vas hočemo sovražiti.» (Nusinov, ibd., januar, 59.) V poštev prihajajo samo levičarski lefovci: N. Asejev, V. Majakovskij in drugi zastopniki onih izobražencev, ki so prekinili stike z buržoaznim svetom ter iskreno prevzeli revolucijsko socialno naročilo. Njih publicistično pesništvo je velikega političnega in literarnega pomena (ibd., 57). Piljnjakova zadeva se je zaključila s tem, da je izključila Pisateljska zveza do 20 «marksizmu sovražnih» članov (ki pa imajo vendar pravico priziva na občni zbor) in je priredil njen na novo izvoljeni odbor z Leonovim (avtorjem znanih «Jazbecev» in «Tata») kot predsednikom za članstvo predavanja strokovnjakov iz moskovske komunistične akademije (Miljutina in Križanovskega) o marksističnem pojmovanju literarnega ustvarjanja. Majakovskij je začetkom lanskega oktobra izstopil iz Lefa, da «bi ušel okorelosti in se udeležil aktivnega delovanja». Sledili so mu O. Brik, N. Asejev, S. Kirsanov, ki je zaklical geslo: «K vragu s pesmimi!» Letošnjega 10. septembra je ustanovila ista skupina namestu ponesrečenega «Lefa» novo «Revolucijsko fronto» (Ref). V uvodnem govoru je naznanil Majakovskij v soglasju z uradnimi nauki, da ne nudi tako zvana lepa književnost kmetu in delavcu ničesar, ter da ima pisatelj edino nalogo — pomagati socializmu. N. Asejev, ki je še lani zavračal sovjetske kritike kot ponesrečene, zavistne pesnike (prim.

njegovo «Razlepotičeno lepotico»), žigosa zdaj «za silo prepleskan komunistični rod». Samo Orehin, drugi tovariš Majakovskega, mu je poklonil sledečo odo: «Ba! Sam Vladimir Majakovskij — moskovskij ploščadnoj poet . . . sejčas, zabyv o Marinetti — vljubljon v ‚Izvestija‘. Nu, čto ž — Ne znaješ sam na etom svete — gde poterjaješ, gde najdjoš.»

Pripomniti je, da tvori letošnji spor o literarnem socialnem naročilu samo novo poglavje širšega vprašanja o «levi umetnosti». Lanska «Žiznj iskusstva» je celo napadla znano «nenaravno in osladno» Pčelinovo sliko «Napad na Lenina», za katero je dobil slikar poleg honorarja najvišjo čast narodnega umetnika. Kritik Kurella je zapisal o priliki lanske razstave AHRR-a (Asociacije hudožnikov revolucijske Rusije): — «Brez nekaterih vnanjih podrobnosti: rdečih zvezd, rdečih ovratnic in sovjetskih uniform bi si mislil, da so nastale vse te slike že koncem minulega stoletja.» Vplivni Jaroslavskij mu je ogorčeno odgovoril v «Revoluciji in kulturi»: — «Tovariš Kurella je nepismen. Ali je dopustna slična kritika? Ali smemo govoriti o levi umetnosti pri slikah, ki se ne tičejo revolucije, temveč nam predočujejo damo v svili ali nemara tihožitje z ostanki nekdanjega razkošja?» Neki arhitekt je zapisal v strokovnem glasilu, da mora nadkriliti proletariat tehniške zmožnosti kapitalistične Evrope in Amerike. Najboljši spomenik Leninu bi bilo moderno poslopje knjižnice njegovega imena. — A kje bi bila potem razlika med vsako poljubno moderno knjižnico in ono, ki je namenjena Leninu v spomin? — ga vprašujejo kritiki in zahtevajo, naj arhitekt pozabi kapitalistično ustvarjanje in reši svojo nalogo povsem drugače, na temelju materialističnega marksističnega svetovnega nazora. (Šalavin in Lamcov v «Peč. i rev.», sept. t.l.) Prav tako se očita buržoazna omejenost filmom nadarjenega režiserja Pudovkina. Njegovi junaki: stara delavska «Mati» (v istoimenskem filmu po romanu Gorkega), pristaniški težak Ivan («Konec Petrograda») in mladi Mongolec («Čingis-khanov potomec») se prebudijo za revolucijo. A ta sicer prepričevalna spreobrnitev ima osebno in čudežen značaj. Namesto notranjega organskega prepričanja se nam kaže zgolj zunanji sporazum z novim činiteljem. Revolucija je samo zgodovinski, splošno-človeški pojav, katerega viharost poudarjajo pokrajinske brezstrastne slike. Boljševiki pogrešajo v filmu one monumentalnosti, ki odlikuje zastopnike carske dobe: sodnike, stražnika na vogalu, belega generala, buddhistovske duhovne. Torej je Pudovkin še vedno samo «sopotnik», ne da bi ustvarjal proletarsko kinematografijo. (Anisimov, ibd.) Delavski zaupniki, ki so ta mesec kakor navadno podali svoje mnenje o novem baletu «Nogometaš», so plesalcem očitali nepoznanje nogometa in lahke atletike. Predstava bi se lahko izrabila za propagando «Zveze prijateljev rdeče vojske».

Toda plesalci so še vedno vezani na staro izročilo, in ne poda njih umetnost potrebnega izraza proletarske duševnosti . . . Sploh sovjetski kritiki sila radi sumničijo. Letos in lani je izšlo šest povesti: Sergejeva-Censkega, Piljnjaka, Ščegoleva i. dr. o tragični smrti velikega romantika Lermontova leta 1841. Te imajo poleg vseh drugih skupen poglobliten nedostatek: Lermontov je samo krinka. Neproletarski pisatelji izrabljajo zgodovinski pokrov, da pišejo o lastnih nazorih, o nasprotju med pesnikom in dobo, kakor jo umevajo sami. (Foht, «Peč. i rev.», september t. l.) Zato priljubljeni humorist Zoščenko pogosto prekine svoje smešnice z liričnimi medklici in odgovarja v slogu prisrčnega sovjetskega Ivanuške-duraka nezadovoljnežem, ki zahtevajo «sozvočnost z revolucijo»: — «Počakajte no, pustite me, da do konca povem! Če hočete, se tudi za to zgodbico lahko najde ideološki temelj.»

Sovjetski kritiki ne marajo prilizovanja («halture»), površnega marksizma, od katerega trpi umetnostna vrednost povesti. «Težko je oceniti, koliko škode je povzročila naši književnosti. Marsikateri, poprej pomemben in resen pisatelj, se je ujel na te limanice.» (Ležnev, «Peč. i rev.», januar, 114.) Andrej Bjelij, vodilni simbolist, je pozdravljal revolucijo že leta 1905., a trdi zaman v svoji zadnji knjigi «Ritem kot dialektika», da bi lahko bil spisan Puškinov «Bronasti jezdec» namestu oktobra 1833. — oktobra leta 1917.: tako se namreč ujema s sedanjostjo njegovo geslo: «državna oblast podavi osebnost». Sovjetski kritik mukoma zavrača izračunane ritmične krivulje, s katerimi podpira Bjelij svojo trditev, kot brezpomemben osebni impresionizem, zasmehovanje (sicer nezavedno) sociološke metode. (Malahov, ibd., september, 45.) Je potem čudno, da si je pomagal podjetnejši Gleb Aleksejev, skesani emigrant, na drug način? Potegnil je začetkom t. l. iz predala star rokopis, domoljubno povest, kakor so se zahtevale v letih svetovne vojne. Spretno je spremenil carske častnike v rdeče junake in prenesel dejanje na poljsko-sovjetsko bojišče. Prečrtal je in nanovo spisal v to svrhu samo posamezne vrstice. A v naglici je menda za to porabil premalo črnila. V uredništvu moskovskega mesečnika, kamor je oddal rokopis, so z lahkoto razkrili prvotno besedilo. Seveda so takoj obesili to zadevo na veliki zvon, a ostala je tipična za sedanje razmere. Vsevolod Ivanov, član uredniškega kroga «Krasne novi», je na sličen način obdelal tujo, v pozabljenem sibirskem listu natisnjeno povest. Med kritiki samimi tudi ni popolnega soglasja, in to še povečuje zmedo. Zmernejše stališče je zastopala prvotna «Krasnaja novj», najboljši moskovski literarni mesečnik. Njen vodja, Voronskij, je sicer predlanskim moral odložiti uredništvo, ker je objavil «Povest o nepogašeni luni» istega pregrešnega Piljnjaka. (Popisal je v njej smrt rdečega vojskovodje Frunzeja, ki je bil na osebno Stalinovo

zahtevo brez potrebe operiran radi nekega želodčnega tvora. Bolezen ni bila nevarna, a Stalin se je bal za Frunzeja, brez katerega ne bi bil tako lahko odstranil Trockega. Zdravniki so ga morali ubogati, in Frunze je umrl pod kirurgovim nožem, ker ga je zadela srčna kap.) Vendar so zahtevali tudi potem Voronskemu najbližji kritiki Jermilov, Polonskij i. dr. od literature prej ko slej «živega človeka». Od kraja je doživela Sovjetska Rusija povodenj vojnih romanov. Tem so sledili prav tako suhoparni romani o mirovnem ustvarjanju. Zdaj so zopet priljubljeni nenaravni, težki romani v slogu Dostojevskega, ki razpravljajo o duševnosti, zakonskem in spolnem vprašanju. A vse to je preveč oddaljeno od življenja. V «gradbenem romanu» Gladkova (avtorja znanega «Cementa») vprašuje junak «s svojo srčno krvjo»: «Naslikali ste lipove bogove in jim podelili vse priskutne čednosti. Toda mar so res ustvarili slični maliki veliko svetovno revolucijo?» Te besede so postale krilatica. A «Krasnaja novj» priporoča Gladkovu, naj pomisli, ali ni primerna ta strupena označba tudi za njegov «Cement»? (Prim. književni pregled v «Kr. novi», maj 1928.) Radikalnejši kritično-bibliografski mesečnik «Pečatj i revolucija» odklanja, kakor smo videli, ta «psihologizem» in «naivni realizem». Namestu palače marksistične kulture je postala «Krasnaja novj» s pestrim in neokusnim pohištvom natrpana hiša bogatega trgovca. Lahko bi se imenovala «Krasni arhiv», ker prinaša samo prispevke nezanesljivih osebnih formalistov ali sedanjosti nesozvočnih «sopotnikov» in se preveč ogreva za zgodovinsko, preteklosti namenjeno povest. (Ležnev v «Peč. i rev.», januar t. l.) Isto očita «Krasni novi» vplivni komunist Keržencev in dodaja še, da ni nič boljši mesečnik «Novi mir». Saj trdi njegov urednik Lunačarskij (takrat še prosvetni komisar), da «ni stodstotna komunistična doslednost nikaka literarna prednost, temveč napaka». Spor o socialnem naročilu se je kratkomalo završil s protislovjem. Fritsche, ki zdaj urejuje poleg «Pečati i revolucije» tudi «Kr. novj», je odkrito predlagal, da se omeje sotrudniki sovjetskih mesečnikov na ožji krog pisateljev, ki prispevajo ideološko neoporečne in revolucijsko bodre stvari. A istočasno morajo priznati njegovi lastni sotrudniki, da ni mogoče izhajati brez umetniškega kriterija. Socialno pomembni in koristni spisi neproletarskih pisateljev nimajo književne vrednosti. («Peč. i rev.», januar t. l. Severin, 83, in Golcev, 143.) Torej ima prav veleizdajalec Piljnjak, ki je trdil začetkom t. l. (ko je končal rokopis svoje «Mahagonovine»): «Pisateljova umetniška nadarjenost je obratno usmerjena z njegovo politično (t. j. komunistično) zavednostjo.» (Prim. ibd., september, 120.) Lani je objavila pisateljica Marijeta Šaginjan majhno knjigo «Nove razmere in umetnost», ki izzveni v milo prošnjo: Izpolnili bomo vaše naročilo, samo pustite nam časa, da okrevamo: zdaj je

pisatelj bolan. (Prim. Nusinova, ibd. 59.) Istočasno zatrjuje, da je preteklost umrla in je zapisana buržoazna kultura prej ali slej poginu. «Življenje je ocenilo delo novih ljudi, ki so izvršili socialni prevrat, in jim je pritrdilo.» Zato Marijeta Šaginjan ne more umeti svojih tovarišev-pisateljev, ki se zanimajo rajši za Einsteina in letalstvo, kakor za marksizem, «nujno dnevno vprašanje, orjaško organizacijsko moč, katere razvoj zasleduje polovica sveta. Čudim se, da ne bi kdo hotel proučiti obraza človeka, ki spi poleg njega. Moral bi ga vendar spoznati, da si bo na jasnem: ali ga naj poljubi, mu izpraska oči ali se z njim po prijateljsko pomeni in se potem od njega loči». Ta sicer slikovita prisposodba šepa, ker marksizem ne spi samo poleg ruske književnosti, temveč ji zapoveduje . . . Nisem imel prostora, da bi označil vse levičarske in desničarske «uklone» pravoverne sovjetske kritike. A menda zadoščajo navedena dejstva za odgovor na temeljno vprašanje. Če tožijo komunisti, da kažejo začetki proletarske kulture slabo življensko silo in nalikujejo sadikam, odgojenim v rastlinjaku, je to posledica njihovega odnosa do osebnega prostega ustvarjanja.

Sklepam z najpomembnejšimi odlomki iz ugovorov zoper nauk o socialnem naročilu, kakor so jih objavili posamezni pisatelji na str. 65. do 75. januarske knjige letošnje «Pečatj i revolucije».

*

K o n s t a n t i n F e d i n. Nerodna beseda lahko povzroči dokaj nepravilnik. Tekom zadnjih petnajstih let literarna znanost uspešno razvija svojo terminologijo in določa vsebino poprej nestalnih pojmov. S precizijskim orodjem se laže dela in doseže večji uspeh . . . A med tem ko se literarna znanost polagoma oborožuje s precizijskim orodjem, so spustili v literarne gaje sekuro «socialnega naročila», da besni tam po mili volji. Nemara imajo zaščitniki tega izraza hvalevredne namene. Vendar pa ne gre besno braniti netočno, nerodno označbo, ki je povzročila komično zmedo . . . Vsaka doba ima svojo umetnost . . . ali ne krije «socialno naročilo» samo te poljudne misli? Umetnostna zgodovina je p o s v o j e zrcalila zgodovino socialnih razmer. Tako nastaja vprašanje, kaj javnost lahko «zahteva» od umetnosti? To je jako zanimivo vprašanje in umljivo je, da zanima v našem času tudi širše kroge. A kako bi se ujemala vsebina tega vprašanja s pojmom «naročilo»? Ta beseda ga ne pojasni, temveč se razume kakor povelje. Saj mora biti potem tu tudi naročnik. No, in mi vsi smo jako vajeni prejemati obvezna navodila! «Seveda, — nam odgovarjajo — vladajoči razred daje naročila umetnikom, ki so mu po mišljenju sorodni!» . . . Kako pa se to zgodi? Razred se poslužuje posredovanja svojih vodilnih krogov. No, in vodilni krogi? Najbrže se zatekó k izvrševalni oblasti. Ta pa seveda pošlje svo-

jega uradnika. In seveda bo naročilo vedno samo naročilo, in se najboljše razumejo na ta posel založnikovi nastavljenici pri uredništvu. Na ta način morajo odločati navadni zapisnikarji o filozofiji zgodovine. Najbolje bi bilo črtati neroden izraz «socialno naročilo». Kritiki bi naj bili v bodoče previdnejši pri izumljanju izrazoslovja.

F j o d o r G l a d k o v. ... Če gostolijo z navdušenjem naši jako «levi» kritiki ob vsaki uri in priliki vedno zopet o «socialnem naročilu», se moram domisliti junaka Maksima Gorkega, zaljubljenega v nerazumljive besede. Godba spačenih barbarizmov kiti enolično življenje sličnih polizobraženih ljudi ... Tudi naši teoretiki se naslajajo ob sličnih besedah in se ne pobrigajo, ali čitatelji razumejo ta modna gesla. Futuristi, ki so izumili geslo «socialno naročilo», mislijo po divjaško-preprosto. Rekli so: «dol z umetniškim ustvarjanjem in lepo književnostjo! Mi upoštevamo samo dejstva, samo dnevnike in poročevalce. Kaj si želi uredništvo? Denar na mizo, pa bo zvečer stvar narejena» ... Naj se pačijo in razgrajajo futuristi, ker itak visé v zraku ... A če se ogrevajo za isto kričanje «marksistični kritiki», nudeč nam socialno naročilo kot posebno (razredno!) teorijo — potem smo upravičeni ogorčeno ugovarjati ... Vsak razred mora imeti svojo pesem in književnost, iskati izraz za svoje gorje in upanje. To je trdil že Plehanov okoli l. 1880. in je bil prepričan, da se mora roditi proletarska literatura ... Pisatelj ni samo umetnik. Predvsem je človek, ki trpi, se veseli in bojuje skupno s svojim razredom ... Poje, sanja ali se razburja, kakor je pač nadarjen. Sam ne opazi, da izraža čuvstvovanje teh krogov, a izven njih ne bi mogel ustvarjati: saj je pesnik «notranjega glasu» in «vesti» ... Samo mali obrtnik je vedno individualist, ki mu ni znano navdušenje za skupno delo. Skupnost ga duši, samo tu pa tam se slučajno čuti vezanega nanjo. Kakor cigan venomer išče naročnika in odjemalca in misli samo na obliko, ne pa na vsebino izdelka. Gre mu le za vnanji vtis, ker mora njegov pridelek pač imeti odjemalce. Ne misli na naročnikovo «notranje življenje». Zato so lefovci zoper «psihologijo» in «liriko» ... Nauk o socialnem naročilu je organsko tuj in sovražen proletarski literaturi ... Zdi se mi, da bo čas populiti na našem vrtu ta osat ... in ga neusmiljeno vreči med smeti obenem z «živim človekom» (zakaj ne rajši z «novim»?) ter drugo navlako buržoazne frazeologije. Naj se izvedenci resno lotijo teorije umetnosti ter nanovo vpostavijo slavno izročilo filozofsko-publicistične kritike Belinskega-Černiševskega-Plehanova.

L e o n i d L e o n o v. Kaj bi prikrivali: šilo je postalo predolgo in vreča se je razparala. Socialno naročilo je zdaj postalo strašilo, pogubna past za pisatelja. Marsikdo misli, da izvrši to naročilo, če piše o stvareh, ki jih ni videl in jih ne pozna. Ampak odkrižati se v sličnem primeru z «železno strnjeno nepremagljivega proletariata»,

ni pošteno. Umetniška čednost, ki varuje pisatelja neokusnosti, ga opozarja tudi na snov, ki ji ni kos. Treba se je naučiti spoštovati to lastnost pravega umetnika. — Seveda je za pisatelja častna naloga dajati odmev svoje dobe, sedanje velike nevihte. Zato si mislijo ljudje: kako je s to idejo? V izredni dobi žive, izdatno obedujejo, papir imajo in dnevnikе čitajo, a vendar ne morejo pisati o sodobnosti tako, da bi navduševala sleherna vrstica. Odtod sledi: ali — «naj gre k vragu!» — ali pa — «pritejte tatu!» Čudno umevajo pri nas socialno naročilo! Prostovoljni literarni argusi pisatelja takoj pretehtajo na tehtnici sovjetske zanesljivosti. Če je odstotek «uklona» višji od odstotka «pridnosti», se takoj pričinja najogabnejše ščuvanje. Kaj za to, če je pisatelj še mlad in se ni zmotil nalašč ter se lahko popravi še . . . Ne, kritiki tulijo in udrihajo po njem, in vsi z veseljem opazujejo to in vzpodbujajo . . . In vendar piše vsak pisatelj o tem, kar je videl v soglasju s svojim razumom in nadarjenostjo. . . Če se zmoti, se mu lahko to pojasni brez uradnega pritiska. . . Tudi drug človek lahko zagreši napako. A pisatelj se ne sme zmotiti, in baš v tem grmu tiči zajec. — Nemara je to celo dobro . . . Pri nas vse hrepeni po novi miselnosti. Napake dražijo, naše razmere pa se še niso tako ustalile, da bi prizanašali namernim ali slučajnim zmotam. A vendar je že čas za resnejše pojmovanje zadeve . . . Tudi najbolj nadarjen avtor mora prej videti, kar piše . . . Vtaknite ga v ječo, pa jo bo opisal. Vsi smo se udeležili meščanske vojne in zato imamo nebroj povesti o tej vojni. Če gre pisatelj na deželo, ne potrebuje propustnice: zato dosti in dobro pišemo o kmetih. A potreboval sem tri uradna dovoljenja za ogled neke tovarne, pa še to v spremstvu jako uglednega visokega tovariša. Moskovska policija mi ni hotela zaupati najnedolžnejših podatkov o zločincih: moral sem si jih poiskati v nasprotnem taboru, kjer od mene niso zahtevali uradnega pooblastila. Če nas pridejo obiskat inozemci, se jim na stežaj odpirajo nove tovarne in elektrarne, k slavnosti so povabljeni vsi, vštevši «Društvo prijateljev krematorija». Pisateljem pa pravijo, da vse to lahko zasledujejo po časopisih ali po radiju. Sploh . . . smatrajo pri nas pisatelja v najboljšem primeru za brezpomembnega zabavnika. Če zahtevate, da naj pisatelj ugodni socialnemu naročilu, ne da bi mu nudili gradivo, — pomeni to, da bo ob vsaki priliki samo bedasto vpil «živijo!». Treba je razumno izrabiti literaturo za zgradnjo nove družbe, podpirati razvoj njenih zdravih moči in opustiti oblikovanje umetniške miselnosti z vladnimi okrožnicami. Naj stopi pisatelj iz svoje kamrice v življenje . . . ne da bi se srečaval samo z nezaupljivimi kregarji. Samo tedaj, se mi zdi, bo lahko mislil pisatelj na pojem «socialnega naročila» brez posmeha ali razdraženosti.

Boris Piljnjak. ... Po mojem je nemogoče in neumestno pisatelju naročiti snov. Če prične pisatelj ugibati, kako bi oblikoval naročeno misel v povest, pomeni to, da povesti sploh ne bo ... Polovico svojih stvari sem videl v sanjah, še preden so bile napisane ... Vsak književnik ima samo v zvezi s pokolenjem, vzgojo in podobnim svoje priporočilo, kakor priporočajo volilci svoje želje narodnim poslancem. Podobno socialno naročilo ima zavedno ali nezavedno vsak pisatelj. Bolje je, če se tega ne zaveda. Pisateljev delež niso zakoni logike, temveč zakoni emocij, zakaj pisatelj oblikuje človeške emocije. Pisatelj, ki preveč vé, je često podoben čudaku, ki se podi okoli mize in hoče ujeti škrice lastne suknje. — Vsaka zgodovinska doba ima lastno moralo ... Danes živimo v dobi izredne javne napetosti, ki se odlikuje predvsem po politični morali. Ni mogoče, da bi bil danes v Rusiji pisatelj, ki se ne bi zavedal tega priporočila svoje dobe ... A jaz točno vem, da je spisal Puškin, najpomembnejši pisateljski izraz svojih let, kvečjemu deset vrstic o sodobnosti. Pisal je «Skopega viteza», «Mozarta in Salierija» med tem ko so obešali in izganjali dekabriste. Puškin je izrazil svojo dobo z načinom, ne pa z vsebino svojega ustvarjanja. Brez pomena je, ali bom pisal o kongresu sovjetov ali o Atili. Važno je samo, kako jaz pišem, kako izvršim po sodobnosti dano mi priporočilo. Pišem pa lahko o vsem, kar mi «roji po glavi» ... Med kritikom in pisateljem bo vedno zijal prepad. Kritiki živijo samo zato, da bi ustvarjali sisteme, pisatelji pa zato, da bi podirali sisteme. Marsikateri sodobni pisatelj lovi okoli mize škrice lastne suknje, hoče biti pisatelj in kritik hkrati, — ta posel ni piškavega oreha vreden. Pisatelj ima vrednost samo tedaj, ako je izven sistema. Puškin je diven, ker ni sličen Gogolju. Gogolj je izreden, ker ni sličen Tolstemu ... Seveda daje naša napeta doba pisatelju pred vsem socialno nalogo. A še pomembnejša za vse pisatelje vseh let (in naših posebno, kajti ljubiti jih morajo vsi, ki zdaj žive) je ona naloga, ki so nam jo predočili Puškin, Tolstoj, Čehov. Gogolj je bil dokaj nazadnjaški. Šklovskij trdi, da je bil tudi Tolstoj konservativen majhen graščak. A Puškin, Gogolj, Tolstoj so bili ljudje svoje dobe in so se obenem povzpeli nad svojo dobo, korakajo celo preko viharja naših let. To je «večno v minljivem», kakor se je izrazil Plehanov. Najvažnejša naloga, ki jo ima vsak pisatelj, je, biti nadarjen, čuvati svojo nadarjenost in upoštevati samo njo, kajti naloga tvori vsebino te nadarjenosti.

*

Kdor se hoče poučiti o sovjetski literarni kritiki in zgodovini, mu lahko priporočim neoporečno marksistično «Metodo literarne zgodovine. Obris historično-literarnega spoznavanja» A. V. Keltu-

jale. («Academia», Leningrad, 1928. Str. 256. Cena 1 rub. 80 kop.) Pisatelj, ki je bil že pred vojno znan po razsežni zgodovini stare ruske književnosti, je zdaj vpošteval nove razmere v soglasju s svojim geslom: «Avtor-stvaritelj živi in se razvija kot vsako drugo živo bitje v določeni okolici, se bori za obstanek na področju iste okolice in se ji mora aktivno ali pasivno prilagoditi.» Raziskovalec mora predvsem «ugotoviti družabno osredje — razred, odnosno razredno skupino, h kateri spada junak, nato ostale razrede in skupine, s katerimi prihaja v dotiko slednja oseba in slednji značaj». S tega stališča je na primer nedvomno razvidno, da je Oblomov — graščak, njegov sluga Zahar pa — tlačan. Več pozornosti pa zahteva na primer pastoralen roman, ker pastirčkov in pastiric ni mogoče prištevati pravim kmetom. Najbolj zanimiv je avtorjev p r i p i s, kjer odgovarja svojim kritikom. Ocenjeval je namreč s stališča osemurnega delavnika isti roman Gončarova in dospel do sklepa, da «sta požrli pri graščaku Oblomovu vse javno-razredno delovanje brezdolje, spanje». To se je zdelo prehudo celo moskovskemu kritiku, ki je odvrnil: «Državljan Keltujala je res že kar preveč pravoveren, če že spanje ocenjuje z razrednega stališča.» (Prim. poročilo G. Lozinskega, «Zveno», Pariz, april 1928.)

S E R E N I S S I M A

Z G O D O V I N S K I R O M A N — J O Ž E P A H O R

(Konec.)

Sredi Benetk, v čudoviti doževi palači, pod sijajnimi dvoranami, kjer je sama luč in radost, so grobovi za žive. Iz rezanih skal so napravljeni kakor krste. Strop ni obokan, poševni kamni kažejo pokrov rakve. Ti grobovi so noč, nikdar ne posveti solnce vanje.

V takem grobu je ždel Golja. Na prizmatični skali je sedel sključen, na skali, ki je bila stol in postelja hkratu. Prenizko je visel strop, da bi se kdo mogel vzravnati, četudi je le sedel. Koliko dni je prešlo, odkar so ga bili vrgli v ta grob, koliko noči, kdo naj pove? Tu je bila vedno ista neproderna tema, vedno enako globoka, tu ni bilo razlike med dnevom in nočjo.

Kaj se je godilo zunaj, v Benetkah in v ljudovladi, je bilo od one usodne noči dalje za Goljo zapečaten s sedmimi pečati. Nikogar ni imel, da bi mu le za spoznanje odkril črno zaveso. Kaj je ž njegovo materjo? Je še živa? Kaj je z Lorenzom in z zarotniki? Kako so plačali v oni strašni noči, ko je Serenissima praznovala svoje zmagoslavje? Kaj je z Amelijo, ki ga je nestrpno čakala in